

HVORFOR ER TRÆER SMUKKE?

Tanker om træer og æstetik

af

SVEN-INGVAR ANDERSSON

Det kongelige danske Kunstakademi,
Kongens Nytorv, 1050 København K.

Et af verdenslitteraturens smukkeste digte handler om to mennesker, der forvandles til træer. Philemon og Baukis, som de hedder, er et gammelt ægtepar, der lever alene på en lille bondegård i Frygien. Det ligger i Lilleasien, og Ovid, der fortæller historien i en af sine Metamorphoses, forvandlingsdigte, på kejser Augustus' tid, giver en malende beskrivelse af det lille hus med stråtag, have og vingård. Man får at vide, at der i hvert fald er mynte og kål i haven, der omtales som vellejet. Baukis bruger mynten til at tørre spisebordet af med, og Philemon henter kål ind til suppegryden, som får kraft af et stykke flæsk, der har hængt i skorstenen. Der kommer æg og ost på bordet, så mon ikke der også er både høns og en ko på gården. I frugthaven må der have været figen, blommer og æbler. Og mon ikke der har stået en halmflettet bikube op ad væggen. En honningkage omtales i hvert fald. Og aldeles sikkert var der en vingård.

Alt dette får vi at vide ad omveje. Digtet handler nemlig om, hvordan de gamle folk beværter et par trætte vandringsmænd på bedste måde med, hvad huset formår.

Pointen er, at vagabonderne er Jupiter selv og hans søn, der er ude for at studere menneskers gavmildhed. Resultatet er nedslående, indtil de trætte og forkomne når frem til Philemon og Baukis, der er så glade for besøg, at de endda vil ofre den eneste gås, der også er gårdens vægter, da de forstår, hvor fine gæster de har.

Nu skal de uvenlige straffes og de gavmilde belønnes. Hele egnen bliver sat under vand undtagen det gamle ægtepars gård, der ikke bare skånes, men også forvandles til et fornemt tempel, og Philemon og Baukis får at vide, at deres varmeste ønske vil blive opfyldt. De ønsker at blive sat til at vogte det nye tempel og beder yderligere om en samtidig død.

Der kunne eventyret ende, og »hvis de ikke er døde, så fejrer de tempelgulvets marmorfliser endnu«. Men det gør det ikke, hvad der er heldigt for os, for så ville vi ikke kunne bruge digtet i Dendrologisk Forenings årbog.

Fig. 1. Var der tale om produktion og økonomi, så kunne der ikke siges meget smukt om disse bøgetræer. Men de har en form, som kan beskrives med ord som ornamental skønhed, og derved bliver de et yndet motiv for fotografer og kunstnere. Foto: Kristina Garmer.

Philemon og Baukis' bønner bliver mere end opfyldt. De dør samtidig, som de havde ønsket det, men bare til et nyt liv. Forbavset ser de hinanden forvandles til træer. Philemon til en eg og Baukis til en lind. Og de lever og grønnes endnu. Ja, folk, som kommer der, pynter dem med blomsterkranse.

Ovids forvandlingsdigte er eventyr, men på en anden måde end f.eks. H. C. Andersens. Ovid har ikke ambitionen at opfinde, men på en poetisk måde at genfortælle de sagn, hans læsere allerede kender. Nu er det jo sådan, at myter nok kan være fantastiske, men at det miljø, som omgiver mytens kerne, oftest er meget realistisk og dagligdags. Man kan altså regne med, at bondegårdsbeskrivelsen er sand, og at slutningen giver et billede af en hellenisk virkelighed: en eg og en lind på hver sin side af indgangen til en helligdom.

En sådan beplantning kan være praktisk motiveret: træernes placering markerer måske, hvor den hellige plads begynder, og på varme dage kan det være behageligt fra den støvede landevej at komme ind i den kølige skygge under de to store træer med udbredte grene og fyldigt løvværk. Men vi er ude efter andre funktioner end de praktiske. Vi spørger, hvordan Ovids digt kan belyse emnet træer og æstetik.

Jeg tror, den tids mennesker, ligesom vi, syntes, at eg og lind var smukke træer. Jeg tror, at de umiddelbart og ureflekteret nød den ornamentale kurvatur i egens snoede grene. Keramik og anden brugskunst fra den tid viser, at man havde sans for det livlige ornament. På samme måde må de have nydt lindegrenenes sirlige mønster af gentagne buelinier og flimmeret af bladenes lette lys i kontrast til grenenes mørke tegninger.

Men hvorfor netop eg og lind? Kunne man ikke finde en tilsvarende rent billedlig, ornamental skønhed i et hvilket som helst andet træ? Jo, muligvis, men der ligger noget i sammenstillingen eg – lind, som har en æstetisk virkning: deres former karakteriserer dem tydeligt, og de forstærker gensidigt hinandens særkende. Eg og lind kender de fleste også, om de ikke kender andre træer, og de kan i hvert fald kendes fra hinanden. Mod egens tykke stamme, krogede grene, fligede blade og tunge fremtoning står lindens ranke stamme, spændstige grene, hele blade og graciøse fremtoning. Eg og lind har karakter, et selvstændigt udtryk, identitet, og det, at man kan skelne tingene fra hinanden, er en elementær æstetisk egenskab. Både hos egen og hos linden er det yderligere sådan, at de særlige egenskaber forstærkes med alderen, sådan at de enkelte individer kan udvikles til

Fig. 2. Stynede træer har deres kulturtekniske historie og forklaring. Når de opfattes som smukke og bliver fotografiske motiver, kan grunden vel også være kulturhistorisk, men mon ikke den æstetiske virkning beror på deres stærke karakter, deres identitet.

Foto: Karl-Dietrich Bühler.

troskyldige originaler, og det gør ikke den æstetiske værdi ringere. Særhed kan være det æstetiskes særkende.

Til det direkte sanseligt opfattede i Philemon og Baukis-myten hører, at de to træer, som de forvandles til, kommer til at danne portal til forpladsen. Derved opstår en stærk æstetisk virkning, som rigtignok ikke ligger i selve træet, men i anvendelsen. Den virkning kan kaldes arkitektonisk, og det er et spørgsmål, om der findes en mere elementær arkitektonisk virkning end en markering af en indgang. Arkitektur er jo rumkunst, og rummet opleves stærkest, når man overskrider grænsen mellem udenfor og inde i, d.v.s. i porten. Det er vel derfor, man i alle tider har forsynet døren og porten med særlige forsiringer, skulpturer og farver, og det er vel derfor, man så ofte ser *et par* træer ved indgangen til en have, hvad enten det er mægtige lindetræer ved herregårdens indkørsel eller stammesyrener ved kolonihavens låge.

I de to træer foran mytens frygiske tempel ligger frøet til træernes arkitektoniske anvendelse, som vi kender den i slotsalleer og avenuplantninger, i bondehavens rækker af frugttræer og i den formale havekunsts virtuose leg med den grønne rumkunst. Hos os demonstreres den smukkeste i Frederiksborgs og Glorups slotshaver.

Fra disse umiddelbare, sanselige virkninger over til sådanne, som forudsætter en bearbejdning af sansningen. De kan med eet udtryk betegnes som æstetiske symbolfunktioner.

Den arkitektoniske virkning havde været stærkere, hvis de to træer foran templet havde været ens. To ege eller to lindetræer. Men det er naturligvis udelukket i et digt om Philemon og Baukis. De gamle forvandles til træer, men de må ikke miste deres personlighed. Træerne skal være *personifikationer* af de døde. At det så er ham, der er egen, og hende, der er linden, forekommer os aldeles selvfølgelig, hvad der viser, at vi ligesom romerne er tilbøjelige til at forbinde vores opfattelse af træerne med menneskelige træk og egenskaber. Egen er stærk, udholdende og heroisk ligesom manden, hvorimod linden er veg, venligt smilende og yndig som kvinden. (Alt naturligvis i forhold til et ideal og en kønsrolleopfattelse, som siges at være under hurtig forandring). Litteraturen, kunsten og virkeligheden viser mange eksempler på denne symbolværdi. Jeg skal bare minde om de mange kongeegge, egetræerne ved frihedsmonumentet foran

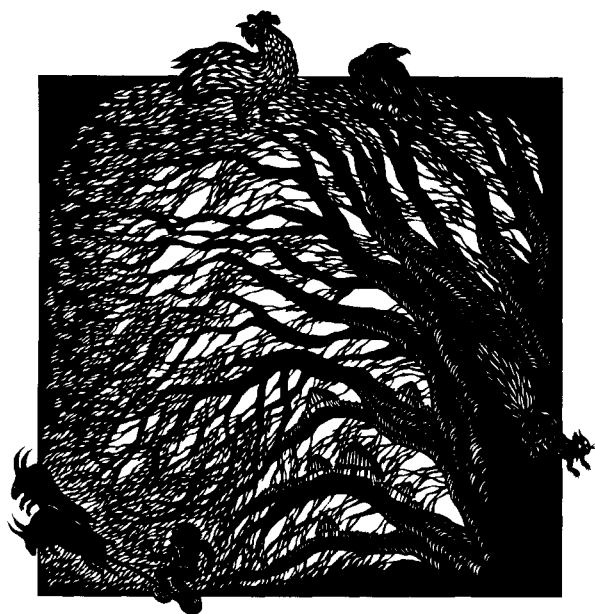

Fig. 3. I mange kulturer indgår træer i den religiøse forestillingsverden og i kulten. Annikki Tiirikkala har illustreret Ygdrasils rolle i det nordiske gudesagn. »For længe siden, længe før jorden blev rund og begyndte at gå rundt om solen, fandtes der intet, undtagen et kæmpestort træ. Træet var en ask og kaldtes Ygdrasil. Midt i askens krone lå menneskenes verden, Midgård.«

Fig. 4. Ruiner taler til vores følelser, og gamle krogede træer synes vi er smukke, fordi vi kan identificere os med dem. Så bliver sammenstillingen af tempelruiner og gamle oliventræer til et stærkt billede og et yndet motiv for tegneren. Tegning af Vibeke Fischer Thomsen.

rådhuset i Gentofte og de ballader fra middelalderen, hvor den ædle jomfru på en eller anden måde forbindes med lindetræer.

Læg mærke til dette: Hvis man får en æstetisk oplevelse af et lindetræ, fordi det minder om en pige, så er det en helt anden sag end at nyde det samme træ, fordi grenene danner et smukt linespil. Den første oplevelse knytter sig til indholdet, medens den anden alene har med formen at gøre.

At man kan forbinde menneskelige egenskaber med træer, må hænge sammen med identifikationsmuligheden. Man kan forestille sig, at man var et træ. Det er ikke mere mærkeligt, end at man kan identificere sig med dyr. Vi har alle stunder, hvor vi føler os som ørne eller løver, og vi kan nemt forestille os andre mennesker som høns og æsler. Muligheden for identifikation med træer hænger nok sammen med træernes livslængde, som ligger i nærheden af menneskets. Man kan føle, at man udvikles sideløbende med et træ. Det forklarer også interessen for gamle, skrøbelige træer. Man kan nok lide unge, sunde træer og se dem som sindbillede på vitalitet og frisk

vilje, men det er og har tydeligvis altid været noget særligt med gamle træer, og det kræver en forklaring. Opfatter vi dem som symboler for et langt liv og for værdighed i alderdommen? Og forestiller vi os, at de forrevne grene og den furede bark er sindbilledet på vores egen højst personlige kamp mod skæbnens genvordigheder, som dog overvindes år efter år med nye omgange af friske blade?

Det vides ikke, om Philemon og Baukis blev forvandlede til unge træer eller til gamle, men der står i hvert fald i digtet, at de blev gamle, og at selve træernes ælde var med til at forøge den respekt, de fremkaldte.

Identifikationen med træer kan lyde teoretisk og akademisk, for ikke at sige overspændt. Men efter min opfattelse ligger der i dette fænomen selve nøglen til forståelsen af menneskers forhold til træer. I det teknisk-naturvidenskabeligt dominerede samfund, som er vores, har psykologiske forklaringer svært ved at trænge igennem, men samtidig er det indlysende, at der netop i disse tider er en voksende interesse for sådanne ikke-målelige og irrationelle forhold som vores oplevelse af træer. Også dette paradox løses op, hvis man accepterer identifikationsteorien. Jeg vil derfor belyse den fra yderligere et par synsvinkler.

Til den teknologiske kultur hører dyrkelsen af det perfekte. Det er ikke så underligt, for med mange tekniske ting er det sådan, at de enten virker godt, eller slet ikke virker. Dette forhold bliver let overført på mennesker, som derfor kan komme under præstationspres og oplever sig selv som uduelige. De, der ikke klarer sammenligningen med maskiner, bliver til det, vi kalder samfundets tabere. I træernes biologiske verden er det anderledes. Der er alle grader mellem det perfekt sunde og det udlevede. Interessen for alle de træer, der ikke er perfekte, kan godt være en måde at trøste os på: Naturen accepterer det ikke fuldkomne, så må vi også gøre det eller i hvert fald tage til takke med os selv, sådan som vi nu er blevet.

Træets livscyklus som symbol for naturens kredsløb har også en side af identifikation. Økologiens bærende idé er den evige genfødsel inden for et kredsløb, hvis stabilitet forudsætter en stadig liv-død proces. Vi kunne se den hos os selv og vore medmennesker, men den økologiske evighedsmaskine bliver ligesom mere tydelig hos træer, der modnes, dør og bliver til den muld, hvorfra det nye træ spirer, gror og dør igen. Men hvordan forklarer man, at det er de seneste aldersstadier, der tiltrækker sig den største opmærksomhed? Hvorfor synger H. C. Andersen »det gamle træ, oh, lad det stå«? Hvorfor synes vi, den gamle plomberede kastanie foran Reformert Kirke i

Fig. 5. Sådan forestillede den franske kunstner Jean Matheus sig i 1619 at det gik til, da Philemon og Baukis blev forvandlet til træer.

København er smuk, til trods for at alle kan se, at den er døden nær? Der er nok to forklaringer. Den ene er, at sådanne træer, der har levet længere, end de normalt skulle, giver håbet om en udskudt død: Kan træer blive unormalt gamle, så kan mennesker vel også, og hvorfor skulle det ikke være netop mig.

Den anden forklaring ligger i det økologiske kredsløb: Det er trist, at individer dør, men kredsløbet viser, at arten, livet som sådant, består, og det er en trøst. Det er trygt at vide, at man er en del af en stor stabilitet, som er stabil netop takket være et dynamisk kredsløb af den art, som træerne så tydeligt viser det. Sådanne tanker og fornemmelser må ligge nær panteismen som religion og bag den nutidige moraliserende økologi. Der findes som bekendt mange, der i økologien ser ikke blot en naturvidenskab, men en livsholdning, som ikke tåler spøg.

Lad os i denne veksling mellem nutid og hellenistisk kultur gå tilbage til de træer, der groede ud af Philemon og Baukis' legemer, der er selve symbolet for, at mennesker kan opfatte træer som symboler for

dem selv og deres egenskaber. Digtets eg og lind kom til at stå foran et tempel. Hvis forfatteren havde været nogle tusind år ældre, havde man måske kunnet klare sig uden templet; d.v.s., træerne havde selv kunnet være helligdommen. Jo, før templernes tid dyrkede man sine guder i hellige lunde, et hegnet sted med et alter og træer, som offerdyrene kunne hænges op i. Og endnu tidligere skete det, at man dyrkede selve træet, som man gør det endnu i helt primitive religioner ved siden af stene og andre feticher.

Ja, men vent, det gør man da endnu på Ovids tid. Der står i digtet, at de besøgende turister, også Ovid selv, hænger krans op i træerne, der altså dyrkes som guddommelige. Mon ikke en sådan kultus lige uden for Jupiters tempel har været på grænsen til det hedenske på denne tid?

For øvrigt har den danske forsker J. A. Bundgaard i en afhandling, der er udgivet i 1976, vist, at Erecteion templet på Akropolis har en højst mærkelig form, som ikke kan forklares på anden måde, end at templet var rammen om et ældgammelt, overordentligt rigt forgrenet oliventræ, der muligvis var selve templets kerne og oprindelse. Skrifterne fortæller, at de olympiske leges sejre belønnedes med en gren fra dette træ. Men det er en anden historie ...

Dendrologer, forstfolk og landskabsarkitekter er tre faggrupper, der hver for sig arbejder professionelt med træer. Dendrologerne tager sig af variationen og dens systematiske udforskning. Forstfolkene står for dyrkningen, og landskabsarkitekterne for anvendelsen. Vi har forskellige mål for vort arbejde og forskellige opfattelser og metoder, men vi forenes i interessen for træer og i den samme blufærdige nonchalance over for træernes æstetik. Vi lader, som om problemet ikke fandtes, tør ikke tale om det og tramper for øvrigt videre og laver trææstetik i det praktiske uden at tilstå det. Anderledes er det med lægfolk, der nyder træerne ofte på trods af vores faglige opfattelser. Ikke sådan, at de kan gøre rede for deres synspunkter, men de kan sige, hvad de finder smukt, og hvad de finder grimt, og de venter, at vi skal kunne forklare hvorfor. Men det kan vi ikke. Hvis vi presses, kan vi til nød præstere en række fysiologiske argumenter om iltproduktion, luftudskiftning og luftrensning. Vi er jo opflaskede med rationelle metoder og har vænnet os til at skulle give teknisk-materielle argumenter. Men det er så som så med beviskraften, og der er i hvert fald store områder af træernes funktioner – særlig i byerne – som ikke kan dækkes ind under laboratorieforsøgene.

Jeg tror ikke, at spørgsmålet om træers æstetik kan besvares udtømmende og i hvert fald ikke endeligt. Men emnet hører til dem, man må arbejde med, også om man ved, at målet vil flytte sig i samme takt, som man nærmer sig det. Og man skulle gerne komme så langt, at det kan slås fast, at træer har en æstetisk funktion.

Dette må betragtes som et dilettantisk forsøg i den retning.

Hvorfor er træer smukke?

Hvorfor er nogle træer smukkere end andre?